

Zato je i bio otvoren za različita tumačenja, a mnogi su iz njegovih djela uzimali samo pojedine odlomke koje su prilagođavali svojim potrebama. Knutsen zaključuje da Nietzsche nije bio tradicionalni politički filozof te je njegovo djelo imalo veći utjecaj na psihologiju (Freud, Jung) nego na političke znanosti. Ipak je njegova glavna poruka, o civilizacijskoj krizi suvremenoga zapadnog svijeta, privukla pozornost u širem smislu, posebno s događajima koji su slijedili, kao što je bio Prvi svjetski rat.

Na kraju knjige nalazi se „Pogovor” (str. 179–194) Jonathona W. Mosesa. U njemu se sadržaj ove knjige razmatra u širem političkom i društvenom okviru njemačke povijesti u razdoblju u kojem su djelovali u knjizi opisani filozofi. Tijekom znatnoga dijela toga razdoblja, odnosno prije 1871., Njemačka nije postojala kao jedinstvena država, iako je 1834. uspostavljena carinska unija dijela njemačkih država, koja se postupno širila. Moses se također osvrće na pojam njemačkoga „posebnog puta” (*Sonderweg*), koji se, da bi se opisale posebnosti njemačkoga povijesnog razvitka u odnosu na ostatak Europe, upotrebljavao u različitim razdobljima i s različitim konotacijama.

Slijedi popis literature preporučene za daljnje čitanje (str. 195–198), a odnosi se na teme obrađene u knjizi. Riječ je isključivo o literaturi na engleskom jeziku. Nakon toga nalazi se „Kazalo imena” (str. 199–205), „Napomena prevoditelja” (str. 207) i „Bilješka o autorima” (str. 209).

Ova knjiga dobar je uvod u jedno od važnih razdoblja europske filozofske misli, koje je oblikovalo njemačku intelektualnu tradiciju, ali je imalo i velik širi utjecaj na modernu političku misao i moralnu filozofiju. Ramet i Knutsen ne pristupaju filozofiji kao izoliranom sustavu apstraktnih ideja, nego ju tumače kao misaoni odgovor na različite političke, društvene i druge promjene određenoga vremena. Kao takva, knjiga može poslužiti studentima filozofije i političkih znanosti, ali i drugima koji su zainteresirani za povijest ideja.

Nikica Barić

Adnan Kaljanac, *U stranoj zemlji. Ćiro Truhelka u Bosni i Hercegovini = In a Foreign Country. Ćiro Truhelka in Bosnia and Herzegovina* (Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 2024.), 236 str.

O Ćiri Truhelki, prvom profesionalnom arheologu u Bosni i Hercegovini (BiH) nakon uspostave austrougarske uprave, pisalo se i dosad kako u bosanskohercegovačkoj tako i u susjednim historiografijama. Nakon što je 2023. počeo objavljivati seriju knjiga o stranputicama arheologije u BiH, Adnan Kaljanac sada na primjeru Ćire Truhelke najbolje pokazuje koje je sve stranputice ta arheologija prolazila. Knjiga se temelji na Truhelkinim radnim bilješkama, crtežima, pismima, kao i neobjavljenim bilješkama Šefika Bešlagića, koji je 70-ih godina XX. stoljeća prikupljao materijal za pisanje Truhelkine biografije.

Na početku knjige autor je ukratko predstavio osnovne biografske podatke o Ćiri Truhelki: rođen je u Osijeku 1865., a nakon 1878. preselio se s obitelji u Zagreb, gdje je studirao povijest umjetnosti i arheologiju. Nakon završetka studija i stjecanja doktorata vrlo brzo (1886.) došao je u Sarajevo i počeo karijeru, najprije kao tajnik Muzejskoga društva, a potom kao kustos i jedno vrijeme direktor Zemaljskoga muzeja. Nakon Prvoga svjetskog vrata napustio je Sarajevo i BiH te jedno vrijeme radio kao profesor u Skopju, a 1931. definitivno je umirovljen. Umro je u Zagrebu 1942. godine.

Kaljanac je prihvatio već iznesenu periodizaciju Truhelkina djelovanja promatrajući njegov rad u dva razdoblja: prvo završava oko 1907. i u njemu se Truhelka najviše bavio prahistorijom, potom rimskim i srednjovjekovnim razdobljem historije BiH provodeći brojna terenska arheološka istraživanja; drugo razdoblje traje od 1907., kada Truhelka prikuplja arhivsku građu i piše studije o osmanskome razdoblju historije BiH te se bavi duhovnom kulturom Albanaca. Sve to autor promatra u kontekstu različitih ocjena Truhelkina rada, metodologije njegovih istraživanja i njegovih političkih stavova. Osnovna pitanja koja autor postavlja jesu: kakva je percepcija Ćire Truhelke u historiografiji BiH (ali i Hrvatske) te kakva je Truhelkina percepcija BiH (i Hrvatske i hrvatstva)? Percepcija Truhelkina hrvatstva posebno je važna ako se ima u vidu da je njegov otac porijeklom bio Čeh, a majka mađarska Njemica.

Kaljanac nastoji predstaviti različite percepcije Truhelkina rada, ukazati na pozadinu i opravdanost pojedinih kritika te objasniti njegove ne samo znanstvene nego i političke stavove. On pokazuje kako su Truhelkin rad ocjenjivali znanstvenici iz austrougarskoga doba, kako između dva svjetska rata, potom na koji je način percipiran Truhelkin rad nakon 1945. i posebno kako u Hrvatskoj od početka 90-ih godina, u vrijeme raspada Jugoslavije. Iz te analize vidimo da su o Truhelkinim znanstvenim istraživanjima postojale različite ocjene. Između dva svjetska rata nije mu pridavano posebno značenje, a njegov doprinos razvoju i afirmaciji Zemaljskoga muzeja je marginaliziran. Poslije 1945. rezultatima njegovih znanstvenih istraživanja pristupalo se vrlo kritički, pri čemu su se izdvajali posebno ugledni arheolozi poput Alojza Benca i Borivoja Čovića, koji su vrlo kritički ocjenjivali Truhelkina istraživanja glasinacke kulture, te Zdravko Marić, koji je kritički analizirao Truhelkina istraživanja Donje Doline. Neki arheolozi, poput Nade Miletić, zadržavajući kritički odnos, ipak su nudili i afirmativne ocjene, posebno Truhelkina doprinosu podizanju zgrada Zemaljskoga muzeja. U Hrvatskoj je posebno aktivan „branitelj” Truhelkina rada bila Nives Majnarić Pandžić, te Mira Kolar Dimitrijević, koja se kao povjesničarka (ne arheologinja) više bavila Truhelkinim političkim stavovima početkom XX. stoljeća. Kolar Dimitrijević promatrala je Truhelku isključivo kao hrvatskoga povjesničara koji je od dolaska u Sarajevo krajem XIX. stoljeća bio na različite načine sputavan i opstruiran. Kolar Dimitrijević to objašnjava „jačanjem srpskih pozicija” u BiH toga vremena, posebno nakon što je u Zemaljski muzej došao Vladimir Ćorović, koji je u Beograd „dostavljao sve što se u Muzeju radi” (str. 56). Kaljanac ocjenjuje da je riječ o prenaplašavanju „velikosrpske zavjere protiv Truhelke”, pogotovo što Dimitrijević Kolar u taj velikosrpski krug uz Ćorovića uključuje i Vladislava Skarića i neke druge znanstvenike. Zanimljivo je da je čak i Truhelka u svojim *Uspomenama* za Ćorovića pisao da je bio „mlad, inteligentan, dobro odgojen čovjek, uglađenih manira, otvore-

ne čudi (...) nije bio 'zadrsti Srbin'", što također dovodi u pitanje opravdanost ocjene Kolar Dimitrijević o Truhelki i Ćoroviću.

Ali upravo zbog postojanja tih različitih interpretacija Truhelkina života i rada Kaljanac nastoji objasniti Truhelku na temelju njegovih pisama. On, dakle, Truhelku nastoji odgonetnuti sâmm Truhelkom! Uz to koristi neobjavljene bilješke Šefika Bešlagića, koji je tijekom 70-ih godina XX. stoljeća prikupljao građu o Truhelkinu životu te s tim ciljem razgovarao i s njegovom kćeri Agatom. Kaljanac koristi Bešlagićeve bilješke kao važan historijski izvor i o Truhelkinu životu i o političkim stavovima. Ipak, čini se da su te bilješke manje-više sukus onoga što se već moglo naći ili u literaturi ili u svjedočenju samoga Truhelke. Kaljanac, na primjer, naglašava da se iz Bešlagićevih bilježaka vidi sudbina oca Ćire Truhelke (str. 60–61), premda je o tome već u svojim *Uspomenama* pisao sâmm Truhelka (*Uspomene*, str. 12). Isti je slučaj i s Truhelkinim pogledima na Bosnu, muslimane, Hrvate i Srbe (str. 64–65). Kaljanac ne koristi Truhelkin rad *Hrvatska Bosna. Mi i „oni tamo”* (Sarajevo, 1907.), kao ni njegovu raspravu *Studije o podrijetlu. Etnološka razmatranja iz Bosne i Hercegovine* (Zagreb: Matica hrvatska, 1941.), ali na kraju, oslanjajući se i na te Bešlagićeve bilješke, zaključuje da je Kolar Dimitrijević u pravu kada tvrdi da je Truhelka u BiH djelovao kao hrvatski rodoljub, a BiH smatrao dijelom Hrvatske (str. 68).

Važan dio ove monografije autorova je interpretacija Truhelkine korespondencije s Isom Kršnjavim, koju je prije objavio Dejan Zadro. Iz te prepiske Kaljanac je zaključio da nije točno uvjerenje da je Truhelkino „srce ipak [bilo] u Bosni” jer on često u svojim pismima Kršnjavom naglašava da bi se rado iz Bosne vratio u Hrvatsku. Vidi se također kako je Truhelka ogorčen nekim prozelitskim akcijama Josipa Stadlera, ocjenjujući da takvo djelovanje vrhbosanskoga nadbiskupa nanosi štetu hrvatstvu i katolicizmu. Ali ključno je da Kaljanac pokušava Truhelkin odnos prema Bosni objasniti kroz nekoliko aspekata: pokazuje kako je Truhelka sebi davao pravo slobodno raspolagati kulturnim nalazima do kojih je došao kao arheolog ili kustos (bez ikakva ustručavanja daruje vrijednu serdžadu Isi Kršnjavom), bio je tajno involviran i u političko djelovanje (čak do sumnji da je špijunski djelovao), a sve ga to vodi zaključku da „Truhelkino srce nije bilo u Bosni”, nego je više radio i žrtvovao se za Hrvatsku (str. 114–115). Iako je BiH jednim dijelom doživljavao kao izvornu hrvatsku zemlju, Truhelka je bio „kolonijalni arheolog” koji je u BiH radio „željan lične slave”. Iz toga je dalje zaključio da i nije bio dovoljno posvećen arheološkim ispitivanjima. Tu se Kaljanac oslanja na Truhelkine dnevnik istraživanja po BiH, kojom je ponekad samo putovao, bez namjere da provodi znanstvena istraživanja, nego samo da upozna zemlju, ostavljajući iza sebe zanimljive bilješke i crteže brojnih gradova (Gradačac, Travnik, Donji Vakuf, Maglaj, Trebinje, Gračanica, Livno, Prozor, Vranduk i dr.).

Nakon svega Kaljanac zaključuje da je Truhelka dao velik doprinos razvoju arheologije u BiH istraživanjima Glasinca, Donje Doline, otkrivanjem stećaka kod Olova i slično. No, dokazuje da Truhelka nije uvijek bio prisutan na svim svojim arheološkim istraživanjima, kako su neki prije tvrdili. Metodologija njegovih istraživanja često je bila predmet opravdanih kritika, nije uvijek bio precizan i temeljit, ponekad je nepouzdan, pa se kritike njegova rada ne mogu svesti na tvrdnje o „zavjeri protiv Truhelke”. Ipak, zaključuje autor, ostaje niz pitanja u vezi s njegovim životom i lič-

nošću. Čini se da je ostao vjeran Hrvatskoj kao svojoj domovini i često je pokazivao namjeru napustiti BiH, radio je na stvaranju niza hrvatskih klubova i društava u BiH na prijelazu XIX. i XX. stoljeća, ali je sve to ipak daleko od nacionalnih dinamika koje su mu pripisivane krajem XX. stoljeća, u doba probuđenih nacionalnih osjećaja prije i u vrijeme raspada Jugoslavije. Truhelka je bio složena ličnost sa slojevitom životnom pričom. Njegov doprinos razvoju arheologije u BiH je nesumnjiv, jednako kao što bi bilo posve neopravdano negirati njegovu pripadnost hrvatskoj arheologiji i povijesti. Zato je ova knjiga Adnana Kaljanca vrijedna jer ima polemičarsku dimenziju i poziva na daljnji dijalog. Tom dijalogu može doprinijeti činjenica da su autorovi stavovi veoma jasni i precizni bez obzira na to što su neki povijesni Truhelkini radovi ostali izvan analize.

Husnija Kamberović

Pisma Hamdije Kreševljakovića Muhamedu Hadžijahiću (1938-1959), priredio Amer Maslo (Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu – Orijentalni institut; Historijski arhiv Sarajevo, 2025.), 188 str.

Osobna korespondencija, kao dio epistolarne građe, u historiografsku upotrebu ušla je u znatnijem obujmu tek tijekom XX. stoljeća, kad su u istraživački fokus u većoj mjeri došle teme iz sfere socijalne i kulturne povijesti. Danas pisma kao povijesni izvor imaju iznimnu važnost u historiografskim istraživanjima, pa je i njihovo publiciranje od posebne važnosti jer ih čini dostupnijim znanstvenoj zajednici. Pored toga, upotrebom ove vrste povijesnih izvora određena historiografska istraživanja postaju bogatija onim subjektivnim, osobnim, emotivnim aspektom koji akteri iz prošlosti time nude.

U izdanju Historijskoga arhiva u Sarajevu i Univerziteta u Sarajevu – Orijentalnoga instituta objavljena je početkom 2025. knjiga pod nazivom *Pisma Hamdije Kreševljakovića Muhamedu Hadžijahiću (1938-1959)*. To je transkripcija pisama, odnosno jednoga dijela korespondencije između Hamdije Kreševljakovića i njegova učenika i prijatelja Muhameda Hadžijahića, koja prije svega daje važan uvid u njihov osobni odnos, a zatim i širok spektar tema o kojima je Kreševljaković pisao Hadžijahiću.

Knjiga započinje uvodnom studijom koju potpisuje priređivač pisama Amer Maslo, suradnik Univerziteta u Sarajevu – Orijentalnoga instituta. On se znanstvenoj javnosti već predstavio nizom radova i publikacija o životu i djelu Hamdije Kreševljakovića, ali i drugim temama iz osmanske povijesti te povijesti intelektualnoga života u Bosni i Hercegovini u prvoj polovini XX. stoljeća. Svojim tekstom Maslo upućuje na važnost i razloge priređivanja i publiciranja pisama, objašnjava relaciju između Kreševljakovića i Hadžijahića, a osobito ulogu i značenje koje je Kreševljaković imao za razvoj historiografske misli unutar bošnjačke zajednice u Bosni i Hercegovini.

Ovaj rukopis javnosti prezentira ukupno 86 pisama što ih je Hamdija Kreševljaković poslao Muhamedu Hadžijahiću od 1938. do 1959. godine. U svojoj suštini,